2.3).บ่อน้ำบาดาล เพื่อใช้ในฤดูแล้งโดยเฉพาะพืชไร่ พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ

2.4).อาศัยน้ำชลประทาน การสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้า เป็นต้น

3).ด้านเงินทุน การพิจารณารูปแบบการส่งเสริมไร่นาสวนผสม ควรพิจารณาถึงปัจจัยด้านเงินทุนดังนี้

3.1).งบประมาณการลงทุนในการทำไร่นาสวนผสมในระยะแรกจะมีค่าลงทุนค่อนข้างสูง เช่น การปรับสภาพพื้นที่ปลูกพืช การขุดบ่อปลาเพื่อสร้างแหล่งน้ำ การสร้างโรงเรือนและอุปกรณ์ทางการเกษตร ตลอดจนค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในระยะแรก ๆ ของการผลิตกิจกรรม ดังนั้นควรพิจารณากิจกรรมเสริมให้ผลเร็วในช่วงแรก ๆ เพื่อที่จะนำรายได้มาเพื่อการดำรงชีพและดำเนินการผลิต

3.2).งบประมาณค่าใช้จ่ายในการดำเนินการผลิตไร่นาสวนผสมต้องพิจารณาถึงชนิดและจำนวนกิจกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับงบประมาณเงินทุนที่มีอยู่ ค่าใช้จ่ายดังกล่าวเป็นค่าใช้จ่ายด้านพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ค่าปุ๋ยเคมี อาหารสัตว์ ค่าสารเคมี ค่าแรงงานจ้าง และอื่น ๆ ซึ่งจะต้องหมุนเวียนเกิดขึ้นในฟาร์มอยู่ตลอดเวลาในช่วงการผลิตนั้น ๆ

3.3).ในกรณีที่เกษตรกรกู้ยืมเงินจากแหล่งสถาบันการเงิน ควรตระหนักถึงการวางแผนการใช้จ่ายเงินและผลตอบแทนในลักษณะกระแสเงินสดของฟาร์ม (รายได้รายจ่ายในแต่ละเดือนหรือแต่ละปี) กล่าวคือ

- พิจารณารายจ่ายที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงและเวลา และชนิดกิจกรรมในด้านงบเงินค่าลงทุน และเงินค่าใช้จ่ายในการดำเนินการผลิต
- พิจารณาผลตอบแทน (รายได้) จากกิจกรรมแต่ละชนิด และแต่ละช่วงเวลาให้เกิดรายได้สูงกว่ารายจ่าย และเพียงพอต่อการดำรงชีพและการผลิต
- การชำระเงินคืนแก่สถาบันการเงินว่าควรจะเป็นเงินต้นและดอกเบี้ยเท่าไรนั้นควรพิจารณาเงินทุนที่เกษตรกรจะต้องใช้จริงในชีวิตประจำวันด้วย

4).ด้านเกษตรกร การพิจารณารูปแบบการส่งเสริมไร่นาสวนผสม ควรพิจารณาถึงปัจจัยด้านเกษตรกรดังนี้

4.1).เกษตรกรควรเป็นคนขยันขันแข็ง กระตือรือร้น และมีความคิดสร้างสรรค์ยอมรับในการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ มีแนวความคิดเชิงธุรกิจ ติดตามความเคลื่อนไหว ด้านราคาชนิดผลิตผลการเกษตร และการตลาดอยู่ตลอดเวลา

4.2).มีแรงงานครอบครัวสำหรับการทำการเกษตรอย่างน้อย 3 คนต่อพื้นที่ 10 ไร่

4.3).เกษตรกรควรมีความรู้ความสามารถ และทักษะในการวางแผน และการจัดการด้านทรัพยากร ด้านแรงงาน ด้านเวลา และกิจกรรมการผลิตได้เป็นอย่างดี เป็นต้น

5).ด้านกิจกรรมการผลิต การพิจารณารูปแบบการส่งเสริมไร่นาสวนผสม ควรพิจารณาถึงปัจจัยด้านกิจกรรมการผลิต ดังนี้

5.1).ในการผลิตทางการเกษตรควรพิจารณากิจกรรมการเกษตรในเชิงกิจกรรมเป็นหลัก กล่าวคือ

- กลุ่มกิจกรรมเพิ่มรายได้ (เน้นด้านเศรษฐกิจ) ได้แก่ ไม้ผล พืชผักเศรษฐกิจ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชไร่ สัตว์บก และสัตว์น้ำ เป็นต้น
- กลุ่มกิจกรรมด้านอาหาร ได้แก่ กิจกรรมข้าวนาปี พืชอาหารสัตว์บางชนิด เช่น ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว และถั่วลิสง เป็นต้น พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ผลไม้ยืนต้นบางชนิด การเลี้ยงปลาน้ำจืดในสระน้ำขนาดเล็กในไร่นา เช่น ปลานิล ปลาช่อน และปลาดุก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ปีก เช่น ไก่เนื้อ ไก่ไข่ ไก่พันธุ์พื้นเมือง และเป็ดไข่ เป็นต้น
- กลุ่มกิจกรรมด้านการใช้สอย เช่น การปลูกไผ่รวก ไผ่สีสุก สะเดาเทียม กระถินณรงค์ กล้วยที่ใช้ใบตอง เป็นต้น
- กลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ ตามความเหมาะสมหรือตามจุดประสงค์ของระบบการผลิตของแต่ละฟาร์ม

5.2).กรณีปลูกไม้ผลในช่วงระยะ 1-3 ปีแรกยังไม่ให้ผลผลิตและรายได้ เกษตรกรควรปลูกพืชแซมระหว่างแถวในสวนผลไม้ เช่น พืชผัก พืชไร่ ไม้ดอกไม้ประดับ หรือไม้ผลบางชนิด (มะละกอ กล้วย) เป็นต้น

5.3).กรณีแปลงไม้ผลที่พื้นที่ลุ่มจะต้องจัดทำคันดินล้อมรอบแปลงไม้ผล พื้นที่บริเวณดังกล่าวสามารถปลูกมะพร้าวอ่อน กล้วย มะละกอ ไผ่ตง พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ เป็นต้น

5.4).การปลูกไม้ผลบางครั้งสามารถปลูกแบบผสมผสานกันได้ในแปลงเดียวกัน เช่น มะม่วงกับขนุน กระท้อนกับส้มโอหรือพืชผัก (มะเขือ พริก แตงกวา ถั่วฝักยาว) เป็นต้น

5.5).เกษตรกรควรมีพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับปรับเปลี่ยนหรือหมุนเวียนเพื่อทำรายได้ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าพื้นที่ทำเงินหรือพื้นที่ฉกฉวยโอกาสในการปลูกพืชผักเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ กิจกรรมปลูกพืชไร่ กิจกรรมเหล่านี้ควรเป็นกิจกรรมอายุสั้นให้ผลตอบแทนสูง

5.6).ในระบบการผลิตทางการเกษตรที่เกิดขึ้นจริงในไร่นาของเกษตรกร เกษตรกรจะมีพื้นที่ผลิตข้าวไว้บริโภคและจำหน่ายบางส่วน ถึงแม้ว่าจะมีกิจกรรมอื่น ๆ ก็ตาม นอกจากนี้กิจกรรมหนึ่งที่ควรได้รับการพิจารณา คือการเลี้ยงปลาในนาข้าว จุดประสงค์เพื่อเสริมรายได้และมีแหล่งอาหารโปรตีนไว้บริโภค สภาพพื้นที่ที่จะทำการผลิตควรควบคุมระดับน้ำและอยู่ใกล้บ้าน

5.7).บ่อปลาที่จะประกอบเป็นกิจกรรมหนึ่งในไร่นาสวนผสมควรอยู่ใกล้บ้าน การคมนาคมสะดวก สามารถจัดการเรื่องน้ำได้ ลักษณะดินควรเป็นดินเหนียวหรือดินเหนียวปนทรายและสามารถเก็บกักน้ำได้อย่างน้อย 6-8 เดือน

5.8).กิจกรรมด้านการผลิตพืชผักและไม้ดอกไม้ประดับตลอดจนการเลี้ยงสัตว์และประมง กิจกรรมเหล่านี้ค่อนข้างจะอาศัยแรงงานมาก และการดูแลเป็นพิเศษ จะทำการผลิตมากไม่ได้เนื่องจากข้อจำกัดด้านแรงงาน การเน่าเสีย การตลาดการเจริญเติบโตถึงขีดจำกัด แต่ยังคงมีค่าใช้จ่ายในการผลิต เช่น ค่าอาหาร ค่ายาเคมี และค่าจ้างแรงงาน เป็นต้น ดังนั้นควรมีการวางแผนการผลิตและการตลาดเป็นอย่างดี โดยทำการผลิตเป็นรุ่น ๆ

6).ด้านรายได้ การพิจารณารูปแบบการส่งเสริมไร่นาสวนผสม ควรพิจารณาถึงปัจจัยด้านรายได้ ดังนี้

6.1).ควรพิจารณาจากกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้หลายทางจากพืช สัตว์ และประมงในลักษณะรายได้รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน และรายปี

6.2).พิจารณาว่ากิจกรรมใดควรเป็นรายได้หลัก รายได้รอง และรายได้เสริมจากกิจกรรมที่ต้องการผลิตภายในฟาร์ม

6.3).กิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนในระยะยาว ในช่วงแรกยังไม่มีผลผลิตหรือรายได้ควรมีกิจกรรมเสริม เพื่อให้เกิดรายได้ในช่วงแรก ๆ

6.4).ควรพิจารณารายได้ที่เกิดขึ้นจากการปลูกพืชหมุนเวียนและกิจกรรมที่จัดสรรโดยการทยอยปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เป็นรุ่น ๆ

6.5).ควรพิจารณาถึงความเสี่ยงของกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดรายได้ โดยจะต้องเสี่ยงกับภาวะความแปรปรวนของราคาผลิตผลการตลาดและภัยธรรมชาติ

6.6).พิจารณาด้านรายได้ของกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนเร็วในช่วงสั้น ๆ ของการผลิตและให้รายได้สูง หรือพิจารณาด้านรายได้ระยะยาที่มั่นคง หรือรายได้ที่ไม่มีความแปรปรวนมากนัก เช่น การเลี้ยงปลา เป็นต้น ทั้งนี้ควรผสมผสานกันและดูความต้องการของเกษตรกรเป็นหลักด้วยในการพิจารณา

7).ด้านอื่น ๆ การพิจารณารูปแบบการส่งเสริมไร่นาสวนผสม ควรพิจารณาถึงปัจจัยด้านอื่น ๆ ดังนี้

7.1).น้ำจากบ่อปลาสามารถนำไปรดพืชผักขอบบ่อปลา พืชผักสวนครัว บางครั้งสามารถระบายสู่พื้นที่นาได้ ในขณะเดียวกันพืชผักบางชนิดสามารถเป็นอาหารปลาได้ นอกจากนี้เศษวัสดุการเกษตร เช่น รำข้าว ข้าวโพด กล้วย มะละกอ ผักบุ้ง เป็นต้น ยังเป็นอาหารเสริมของปลาได้ด้วย

7.2).บริเวณร่องสวนผลไม้ผลกรณียกร่องแปลงไม้ผล ร่องน้ำสามารถเลี้ยงปลาได้ แต่ควรระมัดระวังการใช้สารเคมีที่มีอันตรายต่อการเลี้ยงปลาในร่องสวนไม้ผล

7.3).การผสมผสานการเลี้ยงสัตว์กับประมง เช่น การเลี้ยงสุกร ไก่ และเป็ด บนบ่อปลา มูลสัตว์สามารถเป็นอาหารปลาได้ และสามารถสร้างระบบนิเวศเกษตรในบ่อปลา เกิดอาหารธรรมชาติต่อการเลี้ยงปลาได้ทำให้ลดต้นทุนการผลิต

7.4).การเลี้ยงสัตว์ในไร่นาสวนผสม มูลสัตว์บางชนิดสามารถทำปุ๋ยคอก นำไปใส่ในแปลงพืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ และไม้ผล เป็นการลดต้นทุนการผลิตและบำรุงโครงสร้างดินได้เป็นอย่างดิน

7.5).ควรพิจารณาระบบการปลูกพืชและระบบการทำฟาร์มในเชิงวิชาการเข้าสู่รูปแบบไร่นาสวนผสมด้วย

3. หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการ

ทฤษฎีใหม่ตามพระราชดำริเป็นการดำเนินงานที่สามารถจะทำให้เกษตรกรที่มีที่ดินแปลงเล็กสามารถเลี้ยงตนเองได้ ฉะนั้นจำเป็นที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องให้การสนับสนุนให้การดำเนินงานได้ผลอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ ซึ่งได้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2537 : 18-19)

1) ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการการพัฒนาชุมชนเขต สนับสนุนวิชาการให้การศึกษาอบรมและแนะนำหลักวิธีการดำเนินงานในลักษณะกลุ่ม การจัดตั้งและดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและกิจกรรม การจัดค่ายเยาวชน จัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล เป็นต้น รวมทั้งเครื่องจักรกลทำการขุดสระ ปรับพื้นที่ให้มีความเหมาะสมที่จะดำเนินงานตามโครงการ

2) สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด ให้ความช่วยเหลือด้านการประสานงานกับส่วนราชการกับองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมตามโครงการฯ ให้คำปรึกษาแนวทางการดำเนินงานตามโครงการ

3) สำนักงานประมงจังหวัด ให้การสนับสนุนพันธุ์ปลาและความรู้ด้านการดูแลป้องกันโรคระบาดของปลา

4) สำนักงานเกษตรจังหวัด ให้คำปรึกษาแนะนำด้านการทำนา การป้องกันโรคพืช พืชที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และตรงตามความต้องการของตลาด

5) สำนักงานป่าไม้จังหวัด สนับสนุนพันธุ์กล้าไม้ การดูแลรักษา

6) สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ให้การสนับสนุนเครื่องจักรกลทำการขุดสระปรับพื้นที่ให้มีความเหมาะสมที่จะดำเนินงานตามโครงการฯ

7) สำนักงานพาณิชย์จังหวัด ให้การสนับสนุนด้านการติดต่อตลาดจำหน่ายผลผลิต

8) หอการค้าจังหวัด ให้ความช่วยเหลือด้านตลาดจำหน่ายผลผลิต

ดังนั้นการสนับสนุนให้ประชาชนประสบความสำเร็จตามแนวทางและวิธีการดำเนินงานของทฤษฎีใหม่ตามพระราชดำริจึงต้องพิจารณาสนับสนุนให้เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อยมีประสิทธิภาพ (ประมาณ 15 ไร่) ซึ่งเป็นอัตราถือครองโดยเฉลี่ยของเกษตรกรทั่วไป ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรมีความพอเพียงที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน โดยให้มีความสามัคคีในท้องถิ่นต้องมีการผลิตข้าวบริโภคพอเพียงประจำปีอันเป็นหลักสำคัญของทฤษฎีนี้ และต้องมีน้ำใช้ในพื้นที่การเกษตรอย่างไม่ขาดแคลน ดังพระราชดำรัส ความว่า

"...หลักสำคัญว่าต้องมีน้ำบริโภคน้ำใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะว่าชีวิตอยู่ที่นั้นถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้..."

(กรมการพัฒนาชุมชน, 2537 : 19)

4. การปฏิบัติงานเพื่อขยายผลทฤษฎีใหม่ตามพระราชดำริ

จากหลักการสำคัญของทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นว่าเป็นวิธีการปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อย แปลงเล็ก (ประมาณ 15 ไร่) ให้เกษตรกรมีความพอเพียงที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ต้องมีความประหยัดในท้องถิ่น มีการผลิตข้าวบริโภคเพียงพอประจำปี ต้องมีน้ำใช้ระหว่างช่วงฤดูแล้ง พัฒนากรและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในฐานะเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดและทำงานร่วมกับประชาชนจึงควรดำเนินการตามบทบาทให้สามารถสนองตามแนวพระราชดำริ โดยนำแนวทางการดำเนินงานตามแผนงานต่าง ๆ ที่กรมการพัฒนาชุมชนให้รู้จักคิด ตัดสินใจและปฏิบัติ เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อให้ประชาชนสามารถปฏิบัติได้ดังนี้ คือ

(กรมการพัฒนาชุมชน, 2537 : 20-25)

4.1 เลี้ยงตัวเองได้ในระดับชีวิตที่ประหยัด

การดำเนินการเพื่อให้ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการฯ สามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับชีวิตที่ประหยัดนั้น พัฒนากรและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ควรปฏิบัติตามวิธีการดังต่อไปนี้ คือ

1) การประหยัดทรัพย์

1.1) ส่งเสริมให้ประชาชนในหมู่บ้าน ตำบล ที่ยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเห็นความสำคัญและประโยชน์ของการเก็บออมเงิน แล้วรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ควรสนับสนุนให้ประชาชนดำเนินการให้ก้าวหน้าไปสู่กิจกรรมต่าง ๆ เช่น

- ศูนย์สาธิตการตลาด เป็นการสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ รวมกันซื้อสินค้าราคาถูก
- ยุ้งฉาง เป็นการสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ รวมกันขายผลผลิตเพื่อให้ได้ราคาที่เป็นธรรม
- ธนาคารข้าว เป็นการช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนที่มีฐานะยากจน ขาดแคลนข้าวบริโภคในหมู่บ้าน ตำบล มีข้าวบริโภค อาจจะโดยมีให้แลกแรงงานหรือให้ฟรี
- ให้กู้ยืมเงิน เป็นการสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ เกี่ยวกับเงินทุนสำหรับประกอบอาชีพ และบรรเทาความเดือดร้อน

การส่งเสริมให้ประชาชนจัดตั้งและดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ฯจึงเป็นเรื่องของวิธีการที่จะทำให้ประชาชนรู้จักประหยัด โดยอาศัยการพัฒนาจิตใจเป็นตัวนำทำให้เกิดการประหยัด (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2521 : 30) ส่วนกิจกรรมสาธิตการตลาด ยุ้งฉาง การให้กู้ยืมนั้นเป็นกิจกรรมต่อเนื่องที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของครอบครัวสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ เพราะสามารถช่วยให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

1.2) ส่งเสริมให้เด็กรู้จักประหยัดและเก็บออม โดยสนับสนุนให้สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ ในทางปฏิบัติพ่อแม่หรือผู้ปกครองเป็นผู้สมัครใจหรือเป็นผู้รับรองและคอยดูแลตักเตือนให้ส่งเงินสัจจะสะสมอย่างสม่ำเสมอ เป็นการฝึกฝนให้เด็กมีความรับผิดชอบต่อตัวเอง และต่อสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ คนอื่น ๆ ทั้งยังเป็นการปลูกฝังให้เด็กรู้จักประหยัดและเก็บออมมีวินัยและมีความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชน

1.3) ส่งเสริมให้เยาวชนรู้จักประหยัด โดยให้สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ เพื่อส่งเสริมให้รู้จักประหยัดและเก็บออมเงิน และยังเป็นการปลูกฝังให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง เพื่อนสมาชิก สังคมและชุมชน

1.4) ส่งเสริมให้สตรีในหมู่บ้าน ตำบลที่เป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ มีความประหยัดและเก็บเงินออมโดยให้สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ ซึ่งเป็นสถาบันการเงินในท้องถิ่นของประชาชนเอง

1.5) ส่งเสริมให้กลุ่มอาชีพต่างๆ สมัครเป็นสมาชิกวิสามัญกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อจะได้มีแหล่งเงินทุนสนับสนุนการดำเนินงานด้านอาชีพ แทนการกู้ยืมนายทุนเงินกู้ไปลงทุนซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงโดยไม่จำเป็น

2). การประหยัดน้ำ กรมการพัฒนาชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ได้แก่ อ่างเก็บน้ำ ทำนบ ฝาย เขื่อน ทางระบายน้ำ สระ หนองน้ำ คลองตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีมาตั้งแต่ พ.ศ.2525 แต่ได้ดำเนินงานอย่างจริงจังในปี พ.ศ.2535 เป็นต้นมา โดยสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้น้ำแก่ประชาชน โดยจัดตั้งกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำการใช้น้ำ และกลุ่มผู้ใช้น้ำ (สุคนธ์ จัตุชัย, มปป. : 1)

กลุ่มผู้นำการใช้น้ำ จะประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า กรรมการหมู่บ้านฝ่ายกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านที่มีโครงการแหล่งน้ำขนาดเล็กเป็นกรรมการเจ้าหน้าที่สนับสนุน หรือจัดการเกี่ยวกับการสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็ก อำนวยการบริการสร้างแหล่งน้ำให้ความรู้เผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับการใช้น้ำการเกษตร

และสำหรับกลุ่มผู้ใช้น้ำนั้น จะเน้นการสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านอาชีพภายใต้ความต้องการของกลุ่ม

เพื่อให้การประหยัดน้ำบรรลุผลตามความมุ่งหมายของราชการ พัฒนากรและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนจะต้องดำเนินงานเพื่อให้ประชาชนในชนบทสามารถประหยัดน้ำ โดยดำเนินการดังนี้

2.1) สนับสนุนให้ประชาชนรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือกลุ่มอาชีพผู้ใช้น้ำตามวิธีการกระบวนการกลุ่ม คือ ชักชวนประชาชนที่มีความสนใจรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม โดยสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพผู้ใช้น้ำ ประชุมเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มกำหนดระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม ดำเนินกิจกรรมการใช้น้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค ตลอดจนดำเนินการกิจกรรมด้านอาชีพอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำระเบียบและบัญชี มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอและมีที่ทำการของกลุ่ม

2.2) งบประมาณเงินอุดหนุนที่กรมการพัฒนาชุมชนสนับสนุนให้ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพ กรมการพัฒนาชุมชนกำหนดให้ใช้ในลักษณะเงินทุนคืนกลุ่มหรือทุนของกลุ่ม พัฒนากรและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนจะต้องชี้แจงให้สมาชิกกลุ่มอาชีพผู้ใช้น้ำมีความเข้าใจและคอยให้คำปรึกษาแนะนำให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มอาชีพผู้ใช้น้ำ สามารถบริหารงบประมาณเงินอุดหนุน (หมวด 800) ที่กรมการพัฒนาชุมชนสนับสนุนให้ใช้เงินหมุนเวียนอยู่ในกลุ่มปริมาณเท่าเดิม หรือหากสามารถบริหารจนมีเงินงอกเงยเพิ่มขึ้นได้ ก็จะเป็นผลดีต่อกลุ่มและสมาชิก

2.3) สนับสนุนให้กลุ่มผู้ใช้น้ำหรือกลุ่มอาชีพดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง ประกอบด้วย การบำรุงรักษา การซ่อมแซม และการปรับปรุงแหล่งน้ำ โดยทำการสำรวจสภาพแหล่งน้ำ หากพบว่ามีการชำรุด ควรแจ้งให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำทราบ และประสานงานขอรับการช่วยเหลือ ปรับปรุงซ่อมแซม จากหน่วยงานที่สร้างแหล่งน้ำ เช่น กรมการปกครอง กรมชลประทาน เป็นต้น ซึ่งได้จัดตั้งงบประมาณสำหรับบำรุงรักษาแหล่งน้ำไว้เป็นประจำทุกปี

2.4) ประสานงานกับกลุ่มผู้นำการใช้น้ำให้ช่วยเหลือแนะนำหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้น้ำแก่การเกษตร และสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในการประชุมประจำปี เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถใช้น้ำได้อย่างประหยัด ดังนี้

- แนะนำและกระตุ้นให้ประชาชนในชนบทนอกเหนือจากสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเกิดจิตสำนึกในการใช้น้ำอย่างประหยัดและคุ้มค่า
- รณรงค์ให้ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กม. กสต. กพสม. กพสต. ทำการซ่อมแซมภาชนะเก็บน้ำ
- ช่วยเหลือแนะนำให้แก่ กม. ในการสำรวจซ่อมและสร้างภาชนะเก็บน้ำ
- ช่วยเหลือองค์กรประชาชนในหมู่บ้าน ตำบล แสวงหางบประมาณสนับสนุนการซ่อมแซมภาชนะเก็บน้ำ

4.2 สร้างความสามัคคีในท้องถิ่น

กิจกรรมต่าง ๆ ที่พัฒนากรและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนสนับสนุนให้จัดตั้งและดำเนินงาน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้ใช้น้ำ พัฒนากรและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องให้ความสนใจช่วยเหลือสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าว ให้สามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกันด้วยความสามัคคี จะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีระบบ ประชาชนที่เป็นสมาชิกก็จะสามารถพึ่งตังเองได้ ดังนี้

1).จัดให้มีการประชุมสัมมนาสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นประจำ เพื่อให้) สมาชิกกลุ่มฯ ได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพื่อให้การศึกษาอบรมวิธีการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ฯ และกิจกรรมแก่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ และคณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรักสมาชิกขึ้นภายในกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

2).สำหรับกลุ่มเยาวชน ควรสนับสนุนให้มีการจัดค่ายเยาวชน ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดความรักสามัคคีและเกิดการประกอบกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกัน

3).จัดให้การสัมมนาอาชีพแก่สมาชิกกลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี และกลุ่มผู้ใช้น้ำที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ จะช่วยให้กลุ่มอาชีพมีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบ-การณ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มอาชีพด้วยกัน และระหว่างสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์กับสมาชิกกลุ่มอาชีพ อันจะทำให้สร้างความรู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกันพรรคพวกเดียวกันและสร้างความรู้สึกรักสามัคคีต่อกันยิ่งขึ้น

4).ให้มีการระดมคนในท้องถิ่นและแสดงพลังทำการปลูกต้นไม้ในวันเข้าพรรษาเป็นประจำทุกปี และรณรงค์ให้มีการระดมคนในท้องถิ่นให้มีการปลูกต้นไม้ทดแทนหรือปลูกเพิ่มเติมในวันสำคัญต่าง ๆ

ดังนั้นการดำเนินงานเพื่อให้สนองตามแนวพระราชดำริในเรื่องระดับชีวิตที่ประหยัดและความสามัคคีในท้องถิ่น จึงเป็นบทบาทหน้าที่โดยตรงที่พัฒนากรและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนจะต้องช่วยเหลือสนับสนุนให้เกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาจิตใจโดยส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ จึงเป็นหัวใจสำคัญที่จะช่วยในการดำเนินงานต่าง ๆ ประสบความสำเร็จ

จากพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อชาวไทย โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมการพัฒนาชุมชนจึงได้น้อมนำแนวพระราชดำริด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ และการปลูกต้นไม้มาปฏิบัติ โดยจัดทำโครงการปลูกต้นไม้เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสที่ทรงครองราชย์ปีที่ 50 เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการฯ พัฒนากรและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในฐานะผู้ใกล้ชิดและทำงานร่วมกับประชาชน จึงควรปฏิบัติดังนี้

- ทำการประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างความเข้าใจและปลูกฝังให้ประชาชน องค์กรต่าง ๆ เกิดจิตสำนึกที่จะช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- แนะนาสงเสริมให้ประชาชนช่วยกันปลูกต้นไม้ในาเริเวณบ้านเรือน หัวไร่ปลายนา อย่างน้อยครัวเรือนละ 3 ต้น ต่อปี
- ให้คำปรึกษาแนะนำให้ กสต. กม. กพสม. กพสต. กยต. คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกลุ่มอาชีพ ในการวางแผนและปลูกต้นไม้ในบริเวณที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน ตำบล วัด แหล่งต้นน้ำ ที่รกร้างว่างเปล่า โดยเฉพาะไม้โตเร็ว
- ให้มีการระดมคนในท้องถิ่นและแสดงพลังการปลูกต้นไม้ในวันเข้าพรรษาเป็นประจำทุกปี และรณรงค์ให้มีการปลูกต้นไม้ทดแทน
- ร่วมกับ กสต. กม. กพสต. กพสม. กลุ่มเยาวชน ขอความร่วมมือจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและภาคเอกชนให้ช่วยเหลือสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้และขอให้ครัวเรือนประชาชนช่วยจัดหาพันธุ์กล้าไม้อีกทางหนึ่ง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมนึก อิทธิพงษ์ (2509 : 53-54) ศึกษาผลการส่งเสริมการเกษตรกับกลุ่มเกษตรกร จังหวัดธนบุรีพบว่า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญมากในการเผยแพร่ความรู้ทางด้านการเกษตรให้แก่สมาชิกกลุ่มเกษตรกร บทบาทอันดับรองลงมาก็คือ สมาชิกกลุ่มเกษตรกรได้รับความรู้จากเอกสารของทางราชการ สมาชิกส่วนมากเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มเหล่านี้เพราะเห็นความสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร

ดิเรก ฤกษ์หร่าย (2516 : 37) ศึกษาพบว่า มีปัจจัยที่สำคัญหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพในการทำงานของบุคคล เช่น ความรู้ ความสามารถ แรงจูงใจ ความพึงพอใจในการทำงาน ความพอใจที่ได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ต้องการ โครงสร้างและลักษณะของงาน โอกาสที่จะได้รับในการทำงานตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ ทางด้านจิตวิทยา เช่น ความสนใจ เจตคติ ความพร้อมในการทำงาน บุคลิกภาพของบุคคล บทบาทของสถานะทางสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย เช่น ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี

พุทธชาด ชุนสาคร (2519 : 78) ได้ศึกษาบทบาทตามความคาดหวังของเกษตรกรซึ่งมีต่อบทบาทของเกษตรอำเภอ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท พบว่าเกษตรกรคาดหวังให้เกษตรอำเภอปฏิบัติในบทบาทต่อไปนี้คือ เผยแพร่ความรู้ทางการเกษตร (ร้อยละ 38.62) จัดบริการด้านอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้และวัสดุที่ใช้ในการเกษตร (ร้อยละ 25.40) ให้ความใกล้ชิดคุ้นเคยกับเกษตรกร (ร้อยละ 14.81) ให้คำปรึกษาแนะนำแก่เกษตรกร (ร้อยละ 14.81) ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการเกษตร (ร้อยละ 6.35)

มณีรัตน์ ลิ่มสืบเชื้อ (2521 : 136-137) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของคณะกรรมการการพัฒนาหมู่บ้าน พบว่า การได้รับคำแนะนำสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการปฏิบัติงานของคณะกรรมพัฒนาหมู่บ้าน

เลอพงษ์ ชูเทพ (2523 : 38) ศึกษาในเรื่องการทำงานร่วมกับเกษตรกรผู้นำของเกษตรตำบล พบว่า เกษตรกรผู้นำสามารถทำงานตามที่เกษตรตำบลได้มอบหมายเฉลี่ยแล้วให้ผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนเกษตรกรผู้นำที่ทำงานได้ผลสำเร็จอย่างน่าพอใจสูงกว่าและต่ำกว่าระดับปานกลางนั้นมีจำนวนไม่ต่างกันมากนัก

การที่เกษตรกรผู้นำสามารถทำงานตามที่เกษตรตำบลได้มอบหมายเฉลี่ยแล้วให้ผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจในระดับปานกลางมีสาเหตุมาจากทั้งตัวเกษตรตำบลเองและเกษตรกรผู้นำ กล่าวคือ เกษตรตำบลยังไม่คุ้นกับเกษตรกรผู้นำ และยังขาดมนุษยสัมพันธ์ เป็นต้น และเกษตรกรผู้นำบางคนขาดความรับผิดชอบ ขาดขวัญ และกำลังใจ บางคนไม่มีเวลาให้

เลอพงษ์ ชูเทพ (2523 : 17) ศึกษายังได้เรื่องบทบาทของนักส่งเสริมในจังหวัดภาคกลาง พบว่าเกษตรตำบลเห็นว่านักส่งเสริมควรมีบทบาทมากที่สุดในเรื่องการสอนและกระตุ้นให้เกษตรกรเข้ามีส่วนร่วมในโครงการส่งเสริม ส่วนคุณสมบัติที่สำคัญเป็นอันดับแรกของนักส่งเสริมคือความรู้ ความชำนาญในการปฏิบัติงาน

วิรัตน์ สมตน (2525) ได้ศึกษาเรื่องความต้องการของเกษตรกรที่มีต่อบทบาทของเกษตรตำบลและเกษตรกรผู้นำในจังหวัดสุราษฎร์ธานีพบว่า

1).ในด้านความรู้ของเกษตรกรเกี่ยวกับบทบาทของเกษตรตำบลและเกษตรกรผู้นำตามที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนดขึ้น ปรากฏว่า เกษตรกรมีความรู้พอใช้ในบทบาทของเกษตรตำบลโดยส่วนรวม และมีความรู้น้อยในบทบาทของเกษตรกรผู้นำ

2).เกี่ยวกับความต้องการของเกษตรกรนั้น เกษตรกรต้องการให้เกษตรตำบลเป็นผู้ให้ความรู้ ให้บริการ และติดต่อกับเกษตรกรด้วยวิธีรายบุคคล กลุ่มและมวลชนมากกว่าเกษตรกรผู้นำ

3). ส่วนผลการปฏิบัติงานของเกษตรตำบล และเกษตรกรผู้นำนั้นปรากฏว่าเกษตรกรได้รับความรู้ทางวิชาการจากเกษตรตำบลและเกษตรกรผู้นำน้อย แต่มีผู้ที่ได้รับความรู้จากเกษตรตำบลมากกว่าผู้ที่ได้รับความรู้จากเกษตรกรผู้นำ

ฉอ้าน วุฑฒิกรรมรักษา (2526 : 114-115) ศึกษาเรื่องปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการที่ได้รับรางวัลดีเด่น ตำบลคุ้มพยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า ผู้ที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดีกว่าเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการแตกต่างกับผู้ที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า ทั้งในลักษณะและปริมาณของการเข้ามามีส่วนร่วม ผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าจะเข้ามาส่วนร่วมในการจัดทำโครงการมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำกว่า แต่ในการเข้าร่วมดำเนินงานจะมีส่วนร่วมพอ ๆ กัน

สุจินต์ ดาววีระกุล (2527 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านชนะการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัด ปี 2537 จังหวัดนครสวรรค์ พบว่าปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน และการมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการเป็นเจ้าของที่ดินทำกิน ไม่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ ความต้องการเกียรติ และการได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน นายอำเภอ และพัฒนาการอำเภอ มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

อานุภาพ ถิรลาภ (2528 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการวิเคราะห์เชิงสมมุติฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมีดังนี้

1) ความเกรงใจผู้มีสถานภาพสูงกว่า
2) ความต้องการการเป็นกลุ่มพวก
3) ความเชื่อถือในตัวผู้นำ
4) ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่รัฐ
5) การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน
6) การยอมรับแบบอย่าง
7) ความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อม

เกรียงศักดิ์ ปัทมเรขา (2529 : 152) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องลักษณะที่แตกต่างระหว่างเกษตรกรที่ยอมรับนวกรรมกับเกษตรกรที่ไม่ยอมรับนวกรรม : ศึกษากรณีการปลูกข้าวพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง ผลการวิจัยได้สรุปไว้ตอนหนึ่งว่า พระสงฆ์ได้รับความเคารพนับถือมากที่สุด เพราะการขอความร่วมมือจากชาวชนบทในการดำเนินงานสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ จะผ่านทางวัดเป็นสำคัญ ความเชื่อทางศาสนาส่งผลให้คนมีความร่วมมือร่วมใจกันอย่างเต็มที่ เพราะความเชื่อในเรื่องของผลบุญ สิ่งใดที่วัดร้องขอมักจะได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่ เพราะพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสมักจะได้รับความเคารพนับถืออย่างมาก จึงมีบทบาทที่สำคัญในการชักจูงให้คนในชนบทร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจเป็นอย่างดี ซึ่งในการศึกษานี้ ได้ใช้ ต.กำแพงเพชร อ.รัตภูมิ จ.สงขลา เป็นสถานที่ทำการวิจัย พบว่าเจ้าอาวาสวัดห้วยหลาดได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านมากที่สุด รองลงไป ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน

ประภาส ศิลปรัศมี (2531) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนได้แก่ อายุ การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น การติดตามข่าวสารการพัฒนา ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ โอกาสการได้แสดงความสามารถ

สโรชรัตน์ ดีรีรัตน์ (2531 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในกิจการกองทุนพัฒนาสตรี บ้านจังหาร ตำบลจังหาร อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าฐานะทางเศรษฐกิจการได้รับข่าวสาร การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และการเป็นผู้นำท้องถิ่นมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน

ขวัญชัย วงศ์นิติกร (2532 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของผู้อาศัยในเขตหมู่บ้านจัดสรรชานเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านจัดสรรเทพประทาน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี พบว่าผู้อาศัยในเขตหมู่บ้านจัดสรรชานเมืองมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านจัดสรรของตนเองในด้านการร่วมบำรุงรักษา และติดตามผลการพัฒนาชุมชนตามลำดับ และยังพบว่าปัจจัยทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจ การเป็นผู้นำทั้งในและนอกชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจการ การติดต่อผู้นำและการได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับกิจการในชุมชนนั้น มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ส่วนปัจจัยทางด้านระดับการศึกษา และความรู้ความเข้าใจในรูปแบบการบริหารชุมชน พบว่าไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

จีระ กาญจนภักดิ์ (2539 : 63-64) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของผู้นำ อช. พบว่า ผู้นำอช.มีความรู้ความเข้าใจในงานอาสาพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับมาก เพศ อายุ และรายได้ของผู้นำ อช.ต่างกันมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทแตกต่างกัน และทัศนะที่ดีต่องานอาสาพัฒนาพัฒนาชุมชนของผู้นำ อช. มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท

สมพงศ์ แป้นทอง (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาองค์ประกอบที่ส่งผลความสำเร็จของเกษตรกรคือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในขั้นตอนต่าง ๆ พบว่า ในขั้นตอนการร่วมศึกษาปัญหา สมาชิกมีส่วนร่วมในการเข้าประชุมมากที่สุด ขั้นตอนการร่วมกำหนดแนวทางในการดำเนินงานกลุ่มสมาชิกมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่มมากที่สุด ขั้นตอนการร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหา สมาชิกมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนการดำเนินงานกลุ่มมากที่สุด และขั้นตอนการร่วมติดตามและประเมินผล สมาชิกมีส่วนร่วมในการนำผลการวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงกลุ่มให้ดีขึ้นมากที่สุด

บุญมาก ช้างโสภา (2539 : 115) ศึกษาเรื่องปัญหาการดำเนินงานอาสาพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของผู้นำชุมชน และข้าราชการในระดับจังหวัด : ศึกษากรณีจังหวัดพิจิตร พบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการดำเนินงานอาสาพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับระดับการคัดเลือกและแต่งตั้งบทบาทหน้าที่การพัฒนาประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานนั้นมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ต้องแก้ไข และความแตกต่างระหว่างตำแหน่ง การศึกษา เพศ อายุ และสถานภาพทางครอบครัวของผู้นำชุมชนและข้าราชการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการดำเนินงานอาสาพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน

สมบูรณ์ เฉาล้ม (2540 : 77-78) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมตามบทบาทของอาสาพัฒนาชุมชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนของจังหวัดในพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3 พบว่า การมีส่วนร่วมตามบทบาทของอาสาพัฒนาชุมชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับมาก อาสาพัฒนาชุมชนที่มีเพศ อายุ สถานภาพการสมรส อาชีพหลักแตกต่างกันมีส่วนร่วมตามบทบาทในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน อาสาพัฒนาชุมชนที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งและการศึกษาต่างกันมีส่วนร่วมตามบทบาทในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ.01 ตามลำดับ

กิ่งแก้ว อินหว่าง (2540 : 58-60) ศึกษาเรื่อง สภาพปัญหาการดำเนินงานอาสาพัฒนาชุมชน พบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดของความสำเร็จในการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ มีดังนี้คือ

1).ด้านความตระหนักต่อบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำในชุมชน ตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่ ความตั้งใจที่จะให้ความร่วมมือกับ อบต. และทัศนะที่มีต่องานอาสาพัฒนาชุมชนตามลำดับ

2).ด้านความมั่นใจในการป้องกันแก้ไขปัญหาในชุมชน ตัวแปรที่มีอิทธิมากที่สุดมีเพียงความคาดหวังต่อการสนับสนุนจาก อบต.

3).ด้านการใช้เทคนิควิธีการในการป้องกันแก้ไขปัญหาในชุมชน ตัวแปรที่มีอิทธิมากที่สุด ได้แก่ ความตั้งใจที่จะให้ความร่วมมือกับ อบต. ความคาดหวังต่อการสนับสนุนจาก อบต. และความพร้อมในการจัดตั้งชมรมอาสาพัฒนาชุมชน ตามลำดับ

4).ด้านผลงานในการสำรวจและวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน ตัวแปรที่มีอิทธิมากที่สุด ได้แก่ ความคาดหวังต่อการสนับสนุนจาก อบต. ความตั้งใจที่จะให้ความร่วมมือกับ อบต. และตำแหน่งทางสังคม ตามลำดับ